

В.Н. Буробина. Изд. 2-е, перераб. и допол. М., 2003. 624 с.

4. Бородинова Т.Г., Демидов И.Ф. Обвинение и защита: проблема равных возможностей // Российское право. 2005. - № 2.

Ж.Т.Аллаёров

Божхона институти ўқитувчиси

ХАЛҚАРО ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССИНИНГ ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚДА ТУТГАН ЎРНИ

Аннотация: ушбу мақолада халқаро фуқаролик процессининг ҳуқуқ тизимидаги ўрни таҳлил қилинган бўлиб, унинг халқаро хусусий ҳуқуқ ва миллий процессуал ҳуқуқ билан ўзаро муносабати, халқаро фуқаролик процессини халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига киришининг назарий асоси ва миллий процессуал ҳуқуқдан мустақиллиги муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: халқаро хусусий ҳуқуқ, халқаро фуқаролик процесси, халқаро судловлилик, фуқаролик процессуал ҳуқуқи, ўзаро ҳуқуқий ёрдам, моддий ҳуқуқ, хусусий ҳуқуқ.

Аннотация: в данной статье анализируется роль международного гражданского процесса в правовой системе, обсуждается его связь с международным частным правом и национальным процессуальным правом, теоретические основы интеграции международного гражданского процесса в международное частное право и его независимость от национального процессуального права.

Ключевые слова: международное частное право, международный гражданский процесс, международная юрисдикция, гражданско-процессуальное право, правовая помощь, материальное право, частное право

Annotation: this article analyzes the role of the international civil process in the legal system, discusses its relationship with private international law and national procedural law, the theoretical foundations of integrating the international civil process into international private law and its independence from national procedural law

Keywords: international private law, international civil procedure, international jurisdiction, civil procedure law, mutual legal assistance, substantive law, private law

Ютимизнинг дунё ҳамжамиятига интеграциялашув жараёнининг ортиб бориши, илм-фан соҳасининг глобаллашиб, ўзаро алоқаларнинг кенг ёйилиши халқаро миқёсда хусусий турдаги муносабатларнинг ўсиш суратини жадаллашишига туртки бўлмоқда. Хусусий турдаги муносабатлар сонининг ўсиб бориши ўз навбатида халқаро хусусий табиатга эга бўлган низоларни кўпайишига, судлар олдида чет эл элементи билан мураккаблашган хусусий низоларни ўз вақтида, қонуний ва адолатли ҳал қилиш масаласини юзага чиқармоқда. Бундай турдаги ишларни тўғри, адолатли ва ўз вақтида ҳал қилиниши судларнинг олдида кўйилган вазифаларни тўлиқ бажараётганлигини кўрсатибгина қолмай, хорижий мамлакатлар жисмоний ва юридик шахсларининг қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилишининг муҳим индикатори ҳисобланади. Шунинг билан биргаликда, чет эл инвестициялари учун мамлакатимиз жозибадорлиги ҳамда фуқароларимизни хорижда бузилган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш имкониятини оширишга хизмат қилади. Чет эл элементи билан мураккаблашган хусусий турдаги фуқаролик ва иқтисодий суд ишларини адолатли ва қонуний ҳал қилиниши, чиқарилган суд қарорларини хорижий мамлакатларда ҳам ижро этилиши, хорижий шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари

суд орқали тўлақонли ҳимоя қилиниши масалалари судлар томонидан халқаро судловлилик қоидаларини тўғри қўллаш олишлиги билан боғлиқ ҳисобланади.

Халқаро судловлилик қоидаларини тўғри қўллаш учун аввало халқаро судловлилик институтининг ҳуқуқ соҳасидаги тутган ўрнини ва унинг ҳуқуқий табиатини назарий жиҳатдан аниқлаб олиш заруратини келтириб чиқади. Халқаро судловлилик ҳуқуқ институти сифатида халқаро фуқаролик процессининг таркибига киради. Шу сабабли, аввало, халқаро фуқаролик процессининг ҳуқуқ соҳасидаги, хусусан халқаро хусусий ҳуқуқ соҳасидаги ўрнини аниқлаб олиш зарур.

“Халқаро фуқаролик процесси” термини етакчи ҳуқуқий доктриналарга кўра (Л.М.Лунц, Г.К. Дмитриева, В.П.Звеков, Г.Ю.Федосеева ва б.) шартли характерга эга [1], “халқаро” сўзи маъновий юкламасига кўра халқаро хусусий ҳуқуқдаги сўз билан бир ҳил бўлиб, фуқаролик процессуал ҳуқуқий муносабат чет эл элементи билан мураккаблашишини билдиради [2]. Юридик жиҳатдан мустақамланган “халқаро фуқаролик процесси” тушунчаси қонунчилик нормаларида учрамайди. Объектив ҳуқуқда “халқаро фуқаролик процесси” терминининг аниқ белгилаб қўйилмагани доктринал концепция даражасида унинг мазмунини тўғрисидаги турлича қарашларини келтириб чиқаради. Халқаро фуқаролик процессининг соҳавий тегишлилиги бўйича XIX асрдан буён давом этаётган илмий баҳсда қарашларнинг турли туманлиги ҳар бир ёндашувнинг тадрижий ривожланиш тарихи ва олимлар томонидан илгари сурилаётган доктринал концепцияларни изчил ўрганишни тақазо этади.

Бугунги кунда халқаро фуқаролик процессининг у ёки бу ҳуқуқ соҳасига тегишлилиги тўғрисида монистик ва дуалистик концепциялар мавжуд. Ушбу концепция ўз навбатида иккитадан алоҳида гуруҳларга бўлинади. Хусусан, монистларнинг биринчи гуруҳи (М.К. Треушников, К.Малышев) [3] халқаро фуқаролик процессини мутлақ фуқаролик процессуал ҳуқуқ таркибига киритса, иккинчи гуруҳи (Г.К. Матвеев, Л.П. Ануфриева) [4] халқаро фуқаролик процессини халқаро хусусий ҳуқуқнинг таркибий қисми сифатида ўрганади. Шу билан биргаликда, халқаро фуқаролик процесси ўзида халқаро хусусий ҳуқуқ ва процессуал ҳуқуқ элементи мавжудлигини инобатга олган ҳолда кўптеги комплекс сифатида халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига киритувчи (Т.Н. Нешатаева) [5, 26-б] ва халқаро фуқаролик процессини юриспруденцияда халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига, соҳавий мансублилигига кўра миллий процессуал ҳуқуққа тегишлилигини таъкидлайдиган дуалист гуруҳлар мавжуд (М.М. Богуславский, Л.А. Лунц, Н.И. Марышева) [6].

Л.А.Лунц халқаро фуқаролик процессини халқаро хусусий ҳуқуқ фани доирасида ўрганишини қуйидагилар билан изоҳлайди:

биринчидан, халқаро фуқаролик процессининг кўпгина масалалари чет эллик шахснинг ҳуқуқий лаёқати ва муомала лаёқати билан боғлиқ бўлиб, мазкур муомала ва ҳуқуқий лаёқатлар коллизия нормалар билан аниқланади;

иккинчидан, халқаро фуқаролик процесси нуқтаий назаридан далиллар ва исботлаш чет эл моддий ҳуқуқ билан чамбарчас боғлиқ;

учинчидан, чет эл қонунчилигини қўллаш халқаро фуқаролик процессининг муаммоли масаласи ҳисоблансада у коллизия ҳуқуқ билан тартибга солинади;

тўртинчидан, алоҳида тартибда юритиладиган ишларнинг халқаро судловлилиги қўлланиши лозим бўлган чет эл моддий ҳуқуқ билан узвий боғлиқ;

бешинчидан, фуқаролик, оила ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги халқаро шартномаларнинг қоидалари коллизия ва халқаро судловлилик қоидалари билан ўзаро кўпқиррали боғлиқлигини акс эттиради [7].

Халқаро фуқаролик процессининг объектив ҳуқуқ соҳаси сифатида миллий процессуал ҳуқуққа, унинг муаммоларини ўрганиш халқаро хусусий ҳуқуққа тегишлилиги тўғрисидаги қарашларга ўзининг салбий фикрларини билдирган М.Н. Кузнецов бундай ёндашув ҳуқуқ назарияси бўйича мантиқсизлиги ва тушунарсизлигини таъкидлайди [8]. Ушбу фикрга қўшилган ҳолда шуни қўшимча қиламизки бир ҳуқуқ соҳага тегишли муаммоларни бошқа ҳуқуқ соҳаси томонидан ўрганилиши мантиқан тўғри бўлмайди. Муаммо қайси ҳуқуқ соҳасига тегишли бўлса объектив ҳуқуқда ҳам шу ҳуқуқ соҳасига тегишли бўлади. Демак, халқаро фуқаролик процесси ўз муаммолари ечимига қиёсий-ҳуқуқий таҳлил усулидан кенг фойдаланса, миллий процессуал ҳуқуқ соҳаси эса ушбу усулдан деярли фойдаланмайди.

Т.Н. Нешатаеванинг фикрига кўра, халқаро фуқаролик процесси таркибига нафақат одил судловни амалга оширувчи миллий органлар фаолияти балки халқаро органларнинг ҳам фаолияти киради. Унинг фикрича, одил судловни амалга оширувчи миллий ва халқаро органларнинг ўзаро алоқаси ва таъсирини тартибга солувчи нормалар йиғиндиси халқаро фуқаролик процессининг таркиби ҳисобланади [5, 29-б.]. Шунга яқин фикрни И.В. Федоров илгари суради, у халқаро фуқаролик процессини халқаро гуманитар суд иш юритуви (Инсон ҳуқуқлар бўйича Европа суди), халқаро фуқаролик иш юритуви (Европа адолат суди, Денгиз ҳуқуқи бўйича халқаро трибунал, Европа Иттифоқи биринчи инстанция суди) ва халқаро жиноят суд иш юритуви доирасида фуқаролик процедураларга (Рим халқаро жиноят суди) бўлади [9]. Бизнинг фикримизча, халқаро фуқаролик процессининг доирасини бундай кенг талқин қилиш мақсадга мувофиқ эмас. Биринчидан, халқаро хусусий ҳуқуқ миллий ҳуқуқ тизимига киради иккинчидан, унинг таркиби бўлган халқаро фуқаролик процессининг объекти сифатида халқаро ҳуқуқ таркибига кирувчи халқаро судлар фаолияти ўрганилмайди. Н.Г. Елисеев таъкидлаганидек, “чет эл элементи иштирокидаги ишларни кўриб чиқишдаги ўзига хосликни тартибга солувчи, чет эл элементи билан мураккаблашган фуқаролик ишларини кўриб чиқиш ва ҳал қилиш тартибини ўрнатувчи нормалар йиғиндиси халқаро фуқаролик процессуал ҳуқуқ деб аталади” [10]. В.В. Ярков халқаро фуқаролик процессини чет эл элементи мавжуд бўлган фуқаролик муомала муносабатлари иштирокчиларининг суд ва бошқа юрисдикцион ҳуқуқлари ҳимояси билан боғлиқ миллий ва халқаро ҳуқуқ нормалари тизими сифатида [11], И.В. Гетьман-Павлова икки ёки ундан кўп давлатларининг ҳуқуқий тартиботи билан боғлиқ фуқаролик-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш процедурасини тартибга солувчи процессуал нормалар йиғиндиси сифатида кўради [2]. А.А. Мамаевнинг фикрича халқаро фуқаролик процесси - давлат судларининг миллий ва халқаро шартномалар билан тартибга солинган, экстерриториал характердаги трансчегаравий фуқаролик низоларни ва бошқа хусусий турдаги

масалаларини ҳал қилишга қаратилган одил судловни амалга ошириш билан боғлиқ оммавий-ҳуқуқий фаолияти ҳисобланади [12]. Н.Ю. Ерпылева эса халқаро фуқаро процессини халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига кирувчи, миллий қонунчилик ва халқаро шартномалар нормаларидан иборат, чет эл элементи билан мураккаблашган процессуал муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқ соҳаси деб ҳисоблайди [13].

Халқаро фуқаролик процессининг ҳуқуқ соҳасидаги ўрнини аниқлашга ҳалақит берувчи муаммоларнинг ибтидоси ҳуқуқнинг умумий назариясидаги муаммоли масалаларига бориб тақалади. Бу энг аввало, процессуал ҳуқуқнинг ҳуқуқ тизимида тутган ўрни, моддий ҳуқуқ билан ўзаро мутаносиблиги борасидаги ҳал қилинмаган муаммолар пировардида халқаро фуқаролик процессининг ҳуқуқ тизимидаги ўрни ва ролини аниқлашда қийинчилик келтириб чиқаради. Айрим олимлар моддий нормалар ижтимоий муносабатларнинг шакли, процессуал нормалар эса моддий нормаларнинг шакли, шундай экан процессуал нормалар моддий нормалардан келиб чиққанлигини таъкидлайди [14]. Ю.И. Мельниковнинг фикрича процессуал нормалар моддий ҳуқуқ соҳасининг таркибига бўлиши мумкин бўлиб, бундай турдаги процессуал нормалар моддий нормалар гуруҳи таркибига киришини таъкидлайди [15]. В.А. Рязановский фикрича, процессуал ҳуқуқ мустақил ҳуқуқ соҳаси бўлсада, процессуал ҳуқуқ институтлари моддий ҳуқуқ билан узвий боғлиқ, ўз характерига кўра моддий ҳуқуққа бўйсунди ва унга хизмат қилади. Фуқаролик процесси – ҳуқуқни қўллаш шаклидаги ҳуқуқни амалга ошириш воситаларидан бири ҳисобланади [16]. Фуқаролик процессининг моддий ҳуқуққа хизмат қилиши шунда кўринадик, агарда моддий субъектив ҳуқуқни амалга оширишнинг имкони ҳуқуқни қўллаш органлари аралашуви билан ҳал бўлсагина процессуал ҳуқуқ институтлари ҳаракатга келади. Умуман олганда моддий ҳуқуқнинг амалга оширилиши учун суднинг иштироки талаб қилинади. Шу сабабли Л.А. Гросс процессуал ҳуқуқ – моддий ҳуқуқни амалга ошириш шаклининг бир бўлаги эканлигини таъкидлайди [17]. Бундай умумназарий ёндашув Т.Н. Нешатаева ва Л.Н. Ануфриева томонидан халқаро фуқаролик процесси халқаро хусусий ҳуқуқнинг таркибига кириши тўғрисидаги қарашларга асос бўлган [18]. Бунда бош мезон муносабатнинг трансмиллий характерга эгалиги билан асослантирилади.

Юқоридаги таҳмин шуни кўрсатадики, халқаро фуқаролик процессининг моддий ҳуқуқ тизими таркиби сифатида қуйдаги ҳолатларда тавсифланади. Биринчидан, чет эл элементи билан мураккаблашган муносабатга у ёки бу давлатнинг моддий ҳуқуқни қўллашликни аниқлаши ҳосила тарзида халқаро судловлиликнинг белгиланган асос бўлади. Масалан, “Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ва ҳуқуқий муносабатлар тўғрисидаги” Кишинев конвенциясининг 35-моддасига кўра:

“1. Ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар уларнинг биргаликдаги доимий яшаш жойи жойлашган давлат қонун билан тартибга солинади...

3. Ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги ҳуқуқий муносабатларни кўриб чиқишга ҳуқуқи қўлланиши лозим бўлган давлатнинг суди ваколатли ҳисобланади...” [19].

Ушбу Конвенцияда халқаро судловлиликни белгилувчи ҳудди шундай қоида эр-хотиннинг шахсий ва мулкий ҳуқуқий муносабатларида (30-модда), никоҳни ҳақиқий эмас деб топишда (33-модда), вояга етган фарзандлардан алимент ундиришда (35-модда) қўлланилади. Кўриниб турибдики, қўлланиланиши лозим бўлган давлатнинг моддий ҳуқуқи асосида халқаро судловлилик қоидалари белгиланмоқда. Иккинчидан, низоли моддий ҳуқуқий муносабатнинг характеридан келиб чиқиб халқаро судловлилик белгиланади. Масалан, кўчмас мулкка оид бўлган низолар бўйича халқаро судловлилик кўчмас мулк жойлашган жойдаги судга тегишли ҳисобланади яъни халқаро мутлақ судловлигига тегишли бўлади. Демак, халқаро судловлилик моддий ҳуқуқий муносабатга асосида белгиланади.

Шунинг билан биргаликда, халқаро фуқаролик процессининг ҳуқуқ тизимидаги ўрни ва ҳуқуқ соҳалари билан ўзаро муносабатини аниқлашнинг яна бир жиҳати, халқаро фуқаролик процессига тегишли нормаларнинг турли ҳуқуқ соҳалари, яъни фуқаролик процессуал ҳуқуқи, иқтисодий процессуал ҳуқуқи, халқаро хусусий ҳуқуқ ва бошқалар таркибига жойлашганлигидир. Халқаро фуқаролик процессининг нормалари юқорида таъкидлаб ўтилган ҳуқуқ соҳаларининг кодексларида жамланганлиги уларни тизимлаштириш, комплекс ўрганиш ва алоҳида ҳуқуқий жамланмага бирлаштиришда қийинчилик туғдиради. Чунки, бир тарафдан, пандект манбалардан уларни чиқариб олиш ва қайта гуруҳлаш қийинчилик туғдирса, иккинчи тарафдан, турли ҳуқуқ соҳаларининг илмий жамоалари айнан бир масалани ўзларига тегишлилигини даъво қилади, ўзларининг ҳуқуқ соҳаларига хос ёндашув ва методологиялардан фойдаланган ҳолда ўрганади. Албатта бундай ҳолат масалани тўлиқ ва ҳар томонлама ўрганилишига тўсиқ бўлади. Венгрия, Швейцария, Туркия ва баъзи бир бошқа давлатларининг “Халқаро хусусий ҳуқуқ тўғрисида”ги қонунлари халқаро судловлилик қоидаларини белгилайди яъни объектив ҳуқуқ сифатида халқаро судловлилик халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига киритилган. Хусусан, Венгрияда 2017 йилда қабул қилинган “Халқаро хусусий ҳуқуқ тўғрисида”ги қонунинг 1-моддасига кўра ушбу қонун: а) қайси давлат қонуни қўллаш тўғрисидаги; б) венгер судларининг халқаро судловлигини аниқлаш ва процессуал қоидаларини белгилаш; с) хорижий давлат суд қарорларини тан олиш ва ижро қилиш билан боғлиқ масалаларини тартибга солиши белгилаб қўйилган [20].

Ўзбекистон Республикасининг объектив ҳуқуқи тизими ривожланиб бориши жараёнида келажакда Халқаро хусусий ҳуқуқ тўғрисидаги Қонун сифатида барча халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларини консолидация қилиш ва ушбу қонунга хусусан халқаро судловлилик қоидаларини киритиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Бизнинг фикримизча халқаро фуқаролик процессини миллий процессуал соҳасига киритиш мақсадга мувофиқ эмаслиги қуйдагиларда кўрилади:

Биринчидан, халқаро фуқаролик процессининг тартибга солиш объектидаги фарқ, яъни суд томонидан хорижий давлатнинг процессуал нормалари ёки халқаро шартномалардаги процессуал нормаларни қўлланиши, хорижий давлат моддий ҳуқуқини қўллаш ва уни хорижий давлат амалиётида қўлланилганидек тадбиқ қилиниши масаласи,

юрисдикциялар коллизиясини ҳал қилиш масаласи, айнан бир турдаги нормаларда бир давлатда моддий норма сифатида бошқа давлатда процессуал норма сифатида таснифланиши муаммолари миллий процессуал ҳуқуқ соҳасининг объектларидан ташқарида ётади;

иккинчидан, халқаро фуқаролик процессининг таркибига кирувчи халқаро тижорат арбитражи ўзининг юридик табиатига кўра низоларни ҳал қилувчи нодавлат тузилма ҳисобланади. Миллий процессуал ҳуқуқининг предметиға низоларни ҳал қилувчи нодавлат тузилмалар кирмаслиги предметлардаги тафовутни кўрсатади;

учинчидан, хорижий суд қарорларини ижро этиш миллий суд қарорларини ижро этиш қоидаларидан фарқ қилади, хорижий суд қарорларини ижро этиш қоидалари алоҳида ва ўзига хос процедураларни амалга оширишни талаб қилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси 364-моддасига кўра, “чет давлат судларининг ва чет давлат ҳакамлик судларининг (арбитражларининг) ҳал қилув қарорлари, агар бу Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган бўлса, тан олинади ҳамда ижрога қаратилади” [21];

тўртинчидан, хорижий давлат судининг топшириғи билан маҳаллий суд хорижий давлат процессуал нормаларини қўллаши мумкин. “Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам ва ҳуқуқий муносабатлар тўғрисидаги” Кишинев конвенцияси қоидаларининг 6-моддасида “Аҳдлашувчи томонлар ҳуқуқий ёрдан сўраётган давлатнинг қонунчилигидаги процессуал ҳаракатларни амалга ошириши мумкин”лиги белгилаб берилган. Шуни эътиборга олиш кераки, давлатлар ўртасиға ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш амалиёти хорижий процессуал ҳуқуқ нормасини қўллашни тақазо этиши мумкин. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси 1158-моддасининг 4-бандида чет эл ҳуқуқ нормаси оммавий-ҳуқуқий хусусиятга эга бўлганлигига асосланибгина уни қўллашни чеклаш мумкин эмаслиги белгиланиб қўйилган [22]. Шундай экан чекланган доирада хорижий давлатларнинг оммавий-ҳуқуқий нормалари қўлланилиши мумкин;

бешинчидан, миллий процессуал нормалар ўз харақатига кўра процессуал ҳуқуқий муносабат субъектлари учун мажбурий бўлиб, норманинг кўрсатмалари истисносиз тадбиқ қилинади. Халқаро фуқаролик процессининг нормаларида (коллизия ёки моддий) бундай қатъийлик доим ҳам мавжуд эмас. Масалан, Франция Фуқаролик процессуал кодекси 15 моддасига кўра “Француз хорижий контрагент билан хорижда тузилган мажбурий юзасидан француз судига жалб этилиши мумкин”. Лекин ушбу қоида 1988 йилги Лугано конвенцияси асосида халқаро судловлиқни аниқлашда қўлланилмайди. Миллий процессуал нормалар билан халқаро фуқаролик процесси нормалари ўзаро параллел мавжуд ҳисобланиб, фуқаролик процессуал муносабат чет эл элементи билан мураккаблашуви содир бўлмагунча халқаро фуқаролик процесси нормалари ҳаракатсиз ҳолда бўлади. Фуқароли процессуал муносабат чет эл элементи билан мураккаблашиши натижасида халқаро фуқаролик процессининг қоидалари қўлланила бошлайди;

олтинчидан фуқаролик процессида чет эл элементининг мавжудлиги, процедуранинг

мураккаблашишиға олиб келади. Масалан, хорижий давлатдан далилларни сўраб олиш ва тўплаш, хорижий давлат судига топшириқлар юбориш, хорижий суд қарорларини ижро этиш масалалари, Т.Н. Нешатаева таъкидлаганидек [5, 138-6.], бир давлатнинг миллий процессуал шаклиға тегишли эмаслиги кўринади;

еттинчидан, чет эл элементи билан мураккаблашган фуқаролик суд ишларида суд ҳужжатларини расмийлаштириш ўзига хос тартибда амалга оширилиши талаб қилиниши мумкин. Мисол учун хорижий давлатнинг моддий ҳуқуқ нормасини қўллаган ҳолда суд қарорининг тайёрлаш асослантирувчи қисмида одатдагидан бошқача ёндашувни талаб қилиши мумкин;

саккизинчидан, фуқаролик процессининг сўнги босқичи суд қарорларини ижро этиш ҳисобланади. Миллий процессуал ҳуқуқ хорижий давлатнинг процессуал ҳуқуқининг таркиби ёки давоми ҳисобланмайди. Лекин, халқаро фуқаролик процессининг институти ҳисобланган чет давлат судининг ёки чет давлат ҳакамлик судининг (арбитражининг) ҳал қилув қарорини ижрога қаратиш бир давлатда бошланган фуқаролик процессининг давоми иккинчи давлатда якунлаганини билдиради. Шундай экан, халқаро фуқаролик процесси миллий фуқаролик процессуал ҳуқуқи таркибига кирмайди балки у билан чамбарчас боғлиқлиқда мавжуд бўлади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, бугунги кунда халқаро фуқаролик процесси бўйича олимлар томонидан турлича доктриналар қарашлар мавжуд бўлсада халқаро судловлиқни аниқлашда низонинг моддий-ҳуқуқий томони асосий мезон ҳисобланади. Халқаро фуқаролик процесси тартибга соладиган муносабатларни бир давлатнинг миллий процессуал ҳуқуқи доирасида қамраб олиб бўлмайди, муносабатнинг трансмиллий характерга эгаллиги, ўзининг тартибга солиш объекти ва методига кўра халқаро хусусий ҳуқуқ таркибига киради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Звеков В.П. Международное частное право. Курс лекций. – М.: Норма-Инфа, 2001. 32-б.
2. Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право: Учебник. М.: Эксмо, 2011. – 476 б.
3. Учебник гражданского процесса. Дарслик. М.К. Треушников таҳрири остида. М., 1996. 480 б.
4. Ануфриева Л.П. Международное частное право: в 3 томах т. 1. М.: Бек, 2000. 87-б.
5. Нешатаева Т.Н. Международный гражданский процесс. М.: Дело. 2000. 26-б.
6. Богуславский М.М. Международное частное право. М.: Юрист. 2004. Б 486
7. Лунц Л.А., Марышева Н.И. Курс международно-го частного права. Международный гражданский процесс. М., 1975.11-12 б.
8. Кузнецов М.Н. Некоторые особенности развития международного частного права // Советский журнал международного права. 1991, №1. 21-22 б.
9. Федоров И.В. Гражданское и арбитражное судопроизводство как предмет международно-правового и внутригосударственного регулирования: дисс. На соиск. Степ. Канд. Юр. Наук. – Казан, 2002
10. Елисеев Н.Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран: Учебник. М.: Проспект, 2006. 9–10 б.

11. Ярков В.В. Гражданский процесс: Учебник. М.: Инфотропик Медиа. 2012. Б.624

12. Мамаев А.А. Международная судебная юрисдикция по трансграничным гражданским делам. М., 2008. 13-14 б.

13. Ерпылева Н. Ю. Понятие, источники и принципы международного гражданско-процессуального права // "Законодательство и экономика" 2012. № 3. 38-б.

14. Василенко В.А. Основы теории международного права. Киев: Вища школа, 1988. Б. 226 .

15. Мельников Ю.И. О понятии и месте процессуальных норм в структуре советского права // Проблемы соц. Законности. Харьков, 1988. № 22., 83 б.

16. Рязановский В.А. Единство процесса. М., 1996. 14-15-б.

17. Грось Л.А. Научно-практическое исследование влияния норм материального права на разрешение процессуально-правовых проблем в гражданском и арбитражном процессе: Учебное пособие. Хабаровск. 1999. 4-б.

18. Нешатаева Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учебный курс в трех частях. М.: «Городец», 2004. Б.371

19. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.08.2019 й., 03/19/554/3648-сон

20. Интернет ресурс. Мурожаат қилинган сана: 07.02.2020 й. <https://magyarokozlony.hu/dokumentumok/016703e04c2a3e6791025f6066da98b69fca22d8/megtekintes>

21. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.01.2018 й., 02/18/ФПК/0612-сон

22. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 11-12-сон, 1-модда

А.Жўраев
ТДЮУ ўқитувчиси

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БИЗНЕС ОМБУДСМАННИНГ ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШГА ОИД ФАОЛИЯТИ

Аннотация: мазкур мақолада тадбиркорлик фаолияти субъектлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш йўлида турли воситаларни қўллаш билан уларга шарт-шароитлар яратиш асосий мақсад эканлиги аниқланди. Шунинг баробарида Президент ҳузурида тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг жаҳон тажрибаси ўрганилди ва унинг тадбиркорлик субъектларига ёрдам бериш таъсири таҳлил қилинди. Айниқса, охириги 3-4 йилдаги ислохотлар кўриб чиқилиб, давлат томонидан стратегик дастурлар ишлаб чиқилди. Тадбиркорлар учун вакил институти ташкил этилди. Вакил институтининг мақсад ва вазифалари таҳлил этилди. Фаолият йўналишлари ўрганиб чиқилди.

Калит сўзлар: тадбиркорлик субъектлари, ҳимоя, вакиллик институти, мулк.

Аннотация: основная цель данной статьи - создание условий для защиты прав субъектов хозяйствования с использованием различных средств. При этом был изучен мировой опыт защиты прав субъектов хозяйствования при Президенте и проанализировано его влияние на содействие бизнесу. В частности, рассмотрены реформы последних 3-4 лет и разработаны государством стратегические программы. Создан представительный институт предпринимателей. Проанализированы цели и задачи Представительского института. Были изучены направления деятельности.

Ключевые слова: субъекты предпринимательства, защита, институт представительства, собственность.

Abstract: the main goal of this article is to create conditions for protecting the rights of business entities using various means. At the same time, the world experience of protecting the rights of business entities under the President was studied and its impact on promoting business was analyzed. In particular, the reforms of the last 3-4 years were considered and the state developed strategic programs. A representative institution of entrepreneurs was created. The goals and objectives of the Representative Institute are analyzed. Areas of activity were studied.

Keywords: subjects of entrepreneurship, protection, institution of representation, property.

Истиқлол йилларида изчиллик билан амалга оширилаётган ислохотлар самараси ўлароқ мустақил давлатимизнинг мустаҳкам сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий пойдевори яратилди [1, с 27].

Маълумки, 2017 йилнинг 7 феврилида юртбошимиз Ш. Мирзиёев раҳнамолигида "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Президент Фармони қабул қилинди. Фармонда мамлакатимиз мустақиллик йилларидан буён босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар